

ГЭМТ ХЭРГИЙН УРЬДЧИЛАН ТААМАГЛАЛТ, ТҮҮНИЙ ТӨРӨЛ

*Цагдаа судлалын магистрант,
цагдаагийн ахмад М.Хүрэлбаатар*

Товчлол. Тодорхой урьдчилан харалт хийх, ийм урьдчилан харалтыг гаргаж ирэх судалгааны тусгай ажил гэсэн хоёр тал урьдчилан харалтад байна. Урьдчилан харалт буюу гэмт явдлын болзошгүй өөрчлөлт, тодорхой хүнээс /бүлэг хүмүүсээс/ гэмт хэрэг үйлдэх /үйлдэхгүй байх/ боломж, нийгэмд аюултай зан үйлийн шинэ хэлбэр үүсч болох тухай магадлал бүхий шүүмж нь судалгааны үр дүнд бий болно.

Энэхүү өгүүлэлд гэмт хэргийн урьдчилан таамаглалтын тухай ойлголт, хамаарч болох хүчин зүйлс, таамаглах арга, түүний төрөл, криминологийн таамгалалаар шийдвэрлэж болох үндсэн асуудлуудын талаар товч авч үзсэн болногэмт зан үйл.

Түлхүүр үг. Гэмт хэргийн таамаглал, урьдчилан харалт,

Үндсэн хэсэг. Гэмт хэргийн урьдчилан таамаглал нь шинжлэх ухааны эсвэл энгийн байж ч болно. Цагдаагийн байгууллагын практик ажилтан, гэмт хэрэг, зөрчилд хяналт тавих, хууль, дүрэм журмыг бататгах ажилтай ямар нэг холбоотой байдаг бусад хүмүүсийн ажлын туршлага, тэдний энгийн ажиглалт, ердийн ухамсар, зөн билэгт үндэслэн хийгдсэн урьдчилсан таамаглалын дүгнэлтийг энгийн урьдчилан таамаглалт гэнэ. Энэ нь цагдаагийн байгууллагын өдөр тутмын үйл ажиллагаанд байнга хэрэглэгдэж байдаг.

Энэхүү урьдчилан сэргийлэх таамаглалын:

1. Гэмт явдлыг урьдчилан харах;
2. Нэг бүрийн гэмт зан үйлийн урьдчилан харалт;
3. Хүний зан үйлийн зарим төрөл нийгэмд аюултай байх хэлбэрийг олж хөгжиж хувирахыг цаг тухайд нь олж мэдэж гэмт хэрэг хийхийн урьдчилан харалт гэсэн гурван төрлийг авч үзье.

Судалгааны үр дүн болон гарч ирсэн урьдчилан харалт нь урьдчилан харагдсан гэмт хэрэг, нийгэмд хортой бусад илрэлтэй хийх тэмцлийг төлөвлөх практик шийдвэрийн үндэслэл болно.

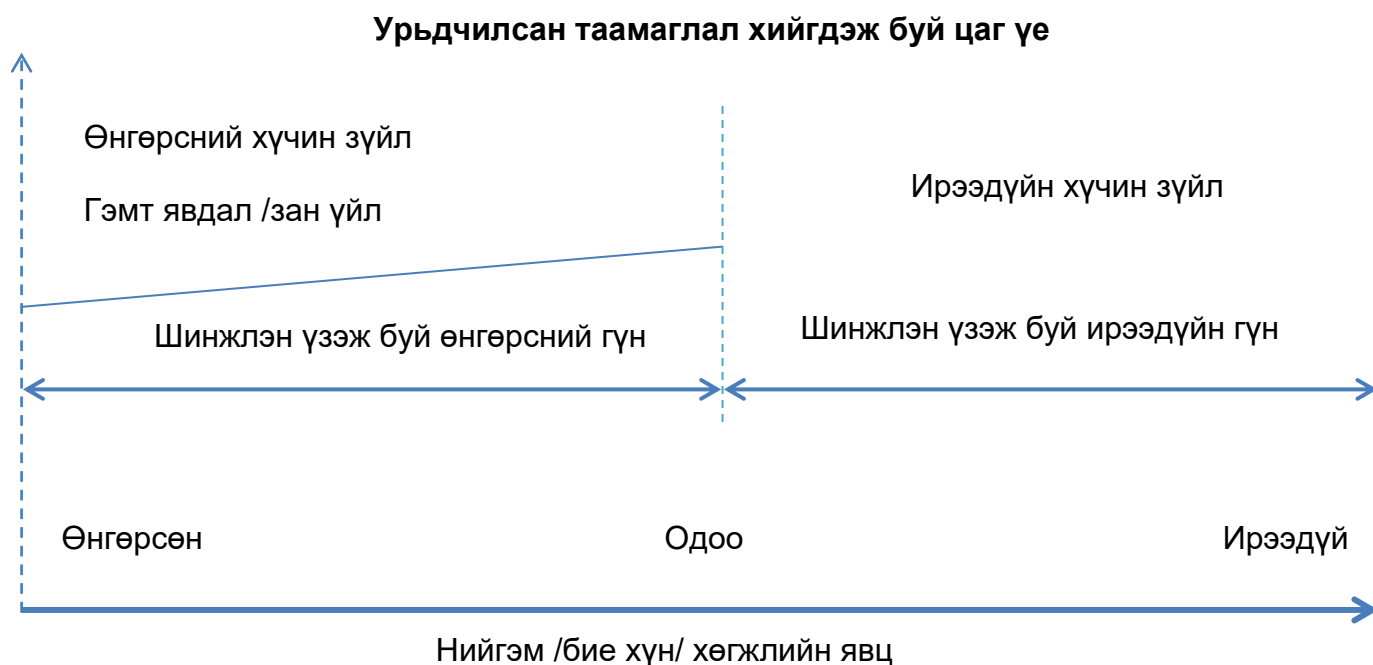
Гэмт явдал ба тодорхой гэмт хэргийн шалтгаан, гэмт зан үйлийн сэдэхүй, тодорхой ирээдүйд криминоген ба сөрөг криминоген хүчин зүйлийн хөгжлийн зүй тогтол зэргийн тухай мэдлэгийн тогтолцоонд ба шинжлэх ухааны урьдчилан таамаглалтын нийтлэг, тусгай аргуудад үндэслэгдэж шинжлэх ухааны урьдчилан таамаглалт боловсруулагдана.¹

Шинжлэх ухаанч урьдчилан таамаглалт нь объектив баримт мэдээлэл дээр хийгдэнэ. Урьдчилан харах ирээдүй цаг бий болоогүй байхад ямар бодит баримт мэдээллийн тухай яригдах болж байна вэ? Нийгмийн аливаа үзэгдэл, түүний дотор гэмт хэргийн холбогдолтой үзэгдлийг хагжилд нь авч үзэх юм бол өнгөрсний

¹ Ж.Болдбаатар, О.Нямдаваа нар “Криминологи” УБ 2010 он 132 тал

үлдэгдэл, одоогийн үндэс суурь, ирээдүйнх нь үр хөврөлийг байнга харж болно. Гэмт явдал, тодорхой төрлийн гэмт хэрэг, нийгэмд харш биш зан үйл нийгэмд аюултай болж өөрчлөгдөх зэрэг нь одоод суурилж, өнгөрснөөс хөрс үндэс авч, болзошгүй ирээдүйгээ тодорхой хэмжээгээр зааж байдаг. Ирээдүйн боломжит хувилбарыг олж тогтоож сурах шаардлагатай. Энэ бол хэцүү асуудал. Гэвч зохих онолын бэлтгэл, практик туршлага байгаа үед тодорхой хэмжээнд боломжтой юм.

Гэмт хэргийн урьдчилан таамаглалтыг хялбаршуулсан бүдүүвчид оруулах юм бол дараах дүр зураг гарна.

Бүдүүвчээс харахад гэмт хэргийн урьдчилан таамаглалд хамаарч болох зүйлс нь:

1. Гэмт хэрэгт ач холбогдол бүхий өнгөрсний болон ирээдүйн гол гол зүй тогтол, чиглэлийн агуулгын дүн шинжилгээ
2. Гэмт явдал, хүний зан үйл гэмт хэрэгт ач холбогдолтой бусад үзэгдэлд хийх ажиглалтын гүний хэмжээ /үе/
3. Өнгөрсөн ба одоо цагийн криминоген ба криминогены эсрэг тодорхой хүчин зүйлийн нийлбэр
4. Урьдчилан таамаглалын гүний хэмжээ /хугацаа/
5. Төсөөлж болох ирээдүйд болох криминоген ба криминогены эсрэг хүчийн зүйлийн хөгжлийн зүй тогтлын тухай мэдлэгийн байдал /хэмжээ/.

Гэмт хэргийг урьдчилан таамаглах нь гарч болох гэмт хэргийн тоо, тодорхой хүний хийж болох үйлдлийн тодорхой байдал, үйлдлийг криминализаци ба декриминализаци хийх тодорхой хугацааг зааж хэлж чадахгүй.

Гэмт хэргийг урьдчилан таамаглах зорилго нь тоон ба бусад үзүүлэлтийг яг гаргах бус тодорхой хүний зан үйлийн хөгжлийн гэмт хэрэгт холбогдолтой бусад үйл явцын болзошгүй чиглэл, зүй тогтлыг илрүүлэх явдал мөн.

Таамаглах арга. Криминологийн судалгаанд шинжлэх ухааны аливаа тодорхой судалгааны ерөнхий болон тусгай аргуудыг хэрэглэдэг. Танин мэдэхүйн

түгээмэл арга бол криминологийн судалгааны хамгийн ерөнхий арга юм. Тэгвэл криминологийн судалгаанд маш өргөн хэрэглэж байгаа тусгай аргуудыг экстраполюцын арга, загварчлах арга, шинжээчийн дүгэлтийг үнэлэх арга гэсэн үндсэн гурван бүлэгт хувааж болно.

Таамаглах экстраполюцын арга: Энэ арга нь аливаа таамаглад туйлын өргөн хэрэглэгддэг бөгөөд түүнийг хамгийн дэлгэрэнгүй утгаар нь тайлбарлавал экстраполюцы гэдэг нь таамаглаж байгаа объектын түүхийг судлан хөнжлийнх нь зүй тогтлын өнгөрсөн, өнөөгийн байдлыг ирээдүйнх нь төлөвөөр тодорхойлох арга байна.

Экстраполюцийн аргыг гол төлөв тооны болон үзэгдлийн шинж чанарын аргад хамааруулж ямар нэгэн юмс үзэгдэл, үйл явцын нэгэнт мэдэгдэж байгаа зүй тогтол, хандлагыг ирээдүйн хэтийн төлөв байдлаар нь болон боловсруулж байгаа сэтгэлгээний хөгжлийн процесс гэж үздэг. Тэгвэл статистикийн ойлголтоор экстраполюцы гэдэг нь динамик цувааны үл мэдэгдэж байгаа түвшинг, өөрөөр хэлбэл ирээдүйн гарах үзүүлэлт /түвшин/-ийг тодорхойлох арга юм.

Криминологийн таамаглалд чухамхүү статистикийн экстраполюцийн аргыг өргөн хэрэглэдэг бөгөөд богино хугацааны таамаглал хийхэд гол төлөв ашиглаж байна. Инерци нь маргаашийг нь тодорхойлж байна гэсэн үг. Эрчимтэй өсөлт бас ойр зууртаа нэг, хоёр жилдээ буурдаг зүйл биш болно. Гэмт явдлын өөрчлөлт нь гагцхүү дараах хэдэн шатыг заавал дамжина.

- ✚ Өсөлтийн хурд багасалт
- ✚ Тогтножилт
- ✚ Бууралт гэсэн шатуудыг нэг жил тэр ч байтугай хэд хэдэн жилээр үргэлжлэх буюу бүр тогтвортой байдлаа удаан хадгаласаар ч байх талтай.

Аливаа нэгэн хүний гэмт зан төлөвийн урьдчилан тооцоололтын үндэс нь бие хүнийх нь хувьд хийсэн судалгаа түүний зан төлөвийн зүй тогтолт байдлын үзүүлэлт, тодорхой үе дэх илэрхийллүүдийнх нь онцлогууд болж байдаг. Экстраполюцийн аргаар урьдчилан таамаглалт хийх нь адил нөхцөл дэх зан төлвийн илэрхийллүүдийг ижилсүүлэн үзэх л явдал дээр үндэслэгдэнэ.

Бие хүн өөрчлөгдөх болбол түүний элдэв холбоо бүхий илэрхийллүүд дагаад өөрчилөгдөх нь ойлгомжтой. Ер нь өөрчлөлтийн үйл явц яах аргагүй удаанаар явагдах болохоор богино хугацааны хүрээндэх урьдчилан таамаглалт алдаа багатай болдог. Харин гэмт зан төлвийн урьдчилсан таамаглалтыг удаан явуулбал нарийвчлалт буурдаг тул алив зорилгод төдийлөн тохирхоо больдог талтай.

Таамаглах загварчлалын арга: Криминологийн судалгаанд загварчлалын арга таамаглаж байгаа объектын чанарыг тодорхойлон харуулахад ашигладаг бөгөөд шалтгаан үр дагаврын харилцан хамаарлыг анализ, синтиз, индукци, дедукци, оюун дүгнэлтийн аргаар тодорхойлдог. Криминологийн таамаглаллын загварчлал нь гэмт явдлын хөдөлгөөн хэлбэлзлийн бодит үйл явцыг үнэн зөв тусган илэрхийлж байх ёстой. Үүний тулд загварчлал нь

- ✚ Гэмт явдалын тодорхой төрөл /анхны, рецидив, насанд хүрээгүй хүмүүсийн г.м/ бүрт тохирсон, тэдгээрийн онцлогийг илэрхийлсэн байх
- ✚ Тийнхүү тодорхой төрөл бүрд тохирсон загварчлалын хэлбэрийг боловсруулах

✚ Загварчлалыг боловсруулахдаа таамаглал хийж буй тэр цаг үеийн онцлогийг, нэн ялангуяа түүний хөгжлийн хэтийн хандлагыг онцгой харгалзан үзэх хэрэгтэй.

Жишээ нь: Барууны криминологичид ажилгүйдэл 1%-ийн өсөлттэй байхад гэмт явдал 5%-ийн өсөлттэй байна гэж үзсэн байдаг.

Ер нь криминологийн салбарт математик нь санаанд хүрэх хэмжээнд хэрэглэгдэхгүй байгаагаас загварчлалын арга өнөөдөр шинжээчийн дүгнэлтийг үнэлэх, загварчлал хоёрын дунд оршин байгаа юм. Нийгмийн тэгш биш байдал гэмт явдлын өсөлтийг бий болгоно.

Илрүүлэлтийн түвшин доошлох нь гэмт явдлын өсөлтийг дээшлүүлнэ гэсэн хөдлөшгүй үнэн тодорхойлолтууд математик өгөгдөхүүн илэрхийллүүд дээр нарийвчлагдан гарч байвал ихээхэн ач хобогдолтой байх болно. Өөрөөр хэлбэл гэмт явдал түүний хүчин зүйлүүдийн хоорондох харьцаанааны коэффициентийг тодорхойлж чадвал урьдчилан тооцоололтын оновчтой байдал улам дээшлэх юм.

Харьцааны коэффициент хэдий чинээ их байвал тухайн юмс үзэгдлийнх нь шалтгаан тэр чинээгээрээ их болох бөгөөд тодорхой хэлбэрээр хүчин зүйлүүдийг өөрчлөхөд гэмт явдал өөрөөр өөрчлөгдөж байх бүрд магадлалтай байна. Харьцааны коэффициент $+/$ мөн $-/$ тэмдэгтэй байна. Тэмдэг $+/$ гэмт уг бүхий хүчин зүйлийг, тэмдэг $-/$ гэмт угт сөрөг хүчин зүйлийг харуулна. Энэ мэтчилэнгээр зүй тогтолт байдлын тухай мэдлэг нь гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрт хамаатай байж болох нь зайлшгүй.²

Гэмт явдалд нөлөөлөх төлөвлөлт өөрөө харьцааны судалгаа шинжилгээнийхээ хажуугаар эдийн засгийн судалгаа шинжилгээнд түшиглэх ёстой байдаг. Коэффициент өндөртэй, харьцааны $+/$ нэмэх тэмдэгтэй байгаа эдгээр хүчин зүйлүүдийг бага зардлаар арилгах арга хэмжээг эхнй шатанд төлөвлөх нь чухал. Ингэснээрээ тухайн йл ажиллагааны үр дүнг дээшлүүлэх бололцоог олгоно.

Шинжээчийн дүгнэлтийг үнэлэх арга: Энэ нь таамаглаж буй объектын талаар тухайн тодорхой салбарын мэргэжилтэн эрдэмтдийн практикийн болон судалгаа шинжилгээний материалыг үндэслэн хийсэн таамаглал юм. Одоо практикь мэргэжлийн шинжээчдийн дүгнэлтийг асууж сурвалжилж үнэлэхэд

✚ Нэг бүрчлэн асуух

✚ Хэсэг бүлгээр нь асуух хоёр үндсэн аргыг хэрэглэж байна.

Нэгдүгээр үе. Криминологийн таамгалалын зорилго, хугацаа, таамгалах объект, субъект, тэдгээрийн бүтэц, таамаглалыг агуулга, хэлбэр, таамаглах арга болон судлан тогтоох онолын асуудлууд, ажлын болон судалгааны гипотезийг тодорхойлно.

Хоёрдугаар үе. Таамаглалд шаардлагатай бүх мэдээ, материалыг бүрэн дүүрэг цуглуулах;

Гуравдугаар үе. Цуглуулсан мэдээ, материалыг боловсруулж хэсэгчилсэн таамгалал гаргаж улмаар төрлийн тогтоох;

Дөрөвдүгээр үе. Таамаглалын зохих засвар, баяжуулалтыг хийх бөгөөд хэрвээ шаардлагатай бол таамгалаллыг дахин боловсруулах;

² Н.Баатаржав “Криминологи” УБ 2004 он 52 тал

Тавдугаар үе. Таамгалалын төгсгөлийн буюу дүгнэлтийн шат юм. Энэ үед таамаглах материалаа нарийвчлан задлан шинжилж цогцолбор дүгнэлийг гаргана.

Криминологийн таамгалалаар доор дурьдсан үндсэн асуудлуудыг шийдвэрлэж болох юм. Үүнд:

- ✚ Таамаглал хийж буй тухайн үед гэмт явдлын ерөнхий зүй тогтол, түвшин, хандлага ямар байх, өөрчлөгдөх эсвэл хэвээр байх
- ✚ Гэмт явдлын зүй тогтол, хандлага нь таамаглахаар урьдчилан тодорхойлогдсон нөхцөл, тохироотой холбоотойгоор хэрхэн өөрчлөгдөж болох гэх мэт.

Криминологийн таамгалал нь юуны өмнө гэмт явдалтай тэмцэх ажлыг шинжлэх ухааны үндэстэй төлөвлөхөд зайлшгүй шаардлагатай зүйл юм. Яагаад гэвэл таамаглах нь таамаглаж байгаа объектын бодит зүй тогтол болон дотоод, гадаад хэлхээ холбоог нь илэрхийлж байдаг.

Дүгнэлт. Криминологи урьдчилсан тооцоо нь зуун хувийн баталгаатай буюу тухайн гэмт уг хүний бүр тодорхойллоор гэмт хэрэг үйлдэнэ эсвэл үйлдэхгүй гэж ялгасан илэрхийллийг гаргадаггүй болохыг тэмдэглэх хэрэгтэй юм байна.

Энд урьдчилан таамагласны үндсэн дээр цээрлүүлэлтийн бус харин хүмүүжлийн арга хэмжээтэй шаардлагын талаар тодорхой ажлыг бодох хэрэгтэй болно. Төлөвлөлт бол хүн өөрийн өмнө хэрэг үйл явдлынхаа гол зүйлүүдийг дотооддоо тоймлон баримтлаж бүтээлчээр сэтгэсэн боловсруулалт юм байна.

Төлөвлөлт өөртөө урьдчилан таамаглалтай нягт холбоотой төдийгүй чухамдаа түүнд л үндэслэж байдаг. Төлөвлөлт нь тохиолдож болох тодорхой хүндрэлүүдийг урьдчилан харах түүнээс зайлсхийх аль эсвэл түүнд чиглэсэн бэлтгэл хийх боломжуудыг олгодог учир ач холбогдолтой гэж үзэж болно. Үүний зэрэгцээ гэмт үйл ажиллагааных нь шалтгаан нөхцлийг мөрдөн шалгаж буй гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнийг нотлон тогтоох мэтчилэнгээр аливаа хүнд хэцүү ажлуудад аль болох бага алдагдалтай байх боломжийг хангадаг байна.

Санал. Дээрхи дүгнэлтийг үндэслэн дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны төлөвлөлтийг боловсруулахдаа урьдчилан гаргасан таамаглал дээр тулгуурлаж хийх арга зүйн сургалтыг төлөвлөлт хариуцсан алба хаагч нарыг хамруулан явуулах.
2. Нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд гэмт хэргийн таамаглалыг ашигласан эсэх тал дээр судалгаа явуулж, шинжилгээ хийх.
3. Гэмт хэргийн таамаглалыг ашиглан гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын тодорхой аргыг шинээр боловсруулах.